

«Що ж, нехай, думав Мойсей Герцог, якщо я божеволю, мене це влаштує». Дехто вважав, що Мойсей з'їхав з глузду, і якийсь час він сам не був у собі впевнений. Але зараз, попри певні свої дивацтва, почувався напрочуд рішучим, бадьорим, проникливим і повним сил. Його поійняло дивне бажання — він став писати листи геть усім на світі. І так у цю справу втягнувся, що, починаючи з кінця червня, знай перебирався з місця на місце з цілим кофром кореспонденції. Він був подався з Нью-Йорка у Мартас-Віньярд, але невдовзі повернувся звідти і за два дні вилетів у Чикаго, а вже з Чикаго вирушив у село на заході Массачусетсу. Сховавшись у сільській глушині, він з фанатичним завзяттям писав нескінченні листи до газет, громадським діячам, друзям і рідні й, нарешті, небіжчикам, почавши зі своїх, блаженної пам'яті скромних покійників і кінчаючи славетними.

Беркширське літо було в розпалі. Герцог гаяв літо сам, у великому старому будинку. Зазвичай вибагливий до їжі, нині він харчувався консервованим хлібом, бобами з бляшанки і чедером. Іноді підживлявся малиною в занедбаному саду, неуважливо-обережно розсуваючи колючі гілки. Що ж до сну, то відпочивав Мойсей на голому матраці — залишках подружнього ложа — або в гамаку, накрившись пальтом.

Двір навколо поріс високою остистою травою, білою акацією і кленовим самосієм. Коли він уночі розплющував очі, зірки зазирали йому в них, наче його духовні прототипи.

Насправді просто жар від мінеральних тіл у газоподібному стані, атомні реакції, але напрочуд красномовні для загорнутої у пальто людини в гамаку о п'ятій ранку.

Коли серце йому стискав неспокій від чергової думи, він шов на кухню — у свій штаб, — щоб її занотувати. З цегляних стін потроху обсипалась побілка. Герцог змітав рукавом зі столу мишачий слід, розмірковуючи, звідки у польових мишей така пристрасть до воску і парафіну. Вони виїдали дірки в парафіновій заливці консервів, до гноту обточували іменинні свічки. Щур прогриз у буханці хліба діру у формі власного тіла. Герцог з'їв те, що залишилось, намацуючи скибки джемом. Він був не проти поділитися — нехай навіть зі щурами.

Якийсь куточок його свідомості був завжди відкритий для зовнішнього світу. Вранці він чув ворон. Чарівним здавалось їхнє пронизливе крукання. У сутінках чути було спів дроздів. Уночі пугукала сипуха. Прокинувшись у саду, збуджений ідеєю чергового листа, він бачив, як пагоони троянди обвивають водостічну трубу чи як рожеві шпаки обкльовують ягоди з шовковиці. Дні стояли спекотні, надвечір крайобрій багрянів і здіймалась курява. Він придивлявся до всього довкола і почувався напівсліпим.

Його друг, колишній друг Валентайн, і дружина, колишня дружина Медлін, розпустили чутки, буцімто Мойсей з глузду зсунувся. Може, й справді?

Обходячи навколо порожнього будинку, він побачив у затягнутому навутинням тьмяному вікні відображення свого обличчя. Незбагненно спокійне. З середини лоба, вздовж носа і на повні мовчазні губи ліг осяйною рисою промінь світла.

Наприкінці весни Герцог відчув неухильну потребу порозумітися, пояснити, виправдатись. Він тоді читав лекції у вечірній школі для дорослих у Нью-Йорку. У квітні він іще зберігав ясність думок, але ближче до кінця травня почав верзти казна-що. Слухачі зрозуміли, що їм не судилося досягнути витоків романтизму, а натомість вони надивляться і наслухаються химерних речей. Академічні формальності відступали одна по одній. Професор Герцог виявляв неконтрольовану

відвертість глибоко зануреної у свої турботи людини. В кінці семестру його лекції стали перериватись тривалими паузами. Траплялося, він замовкав, буркнувши собі під ніс «перепрошую», і витягав з кишені пальта авторучку. Стіл порипував під його завзятою писаниною на клаптиках паперу; він забував про навколишній світ, його погляд блукав деінде. На блідому обличчі відбивалося все — геть усе: він розмірковував, переконував, страждав, він оцінював захопливу дилему; він відкритий і він замкнений. Рішуче все висловлювали його очі, рот — прагнення ясності, непохитність, пекучий гнів. Усе це можна було бачити. Клас у мертвій тиші чекав три хвилини... п'ять хвилин...

Спочатку його записи були хаотичними, фрагментарними — окремі слова, вигуки, переінакшені прислів'я та цитати, або, вдаючись до їдишу його блаженної пам'яті матері, уродженої Трепвертер, — дотепні відповіді, що запізно спали на думку, коли ти вже спускаєшся сходами.

Він, наприклад, записував:

«Смерть — померти — знову жити — знову померти — жити. Немає людини — немає смерті».

Або таке:

«Поставили душу на коліна? Лихо не без добра. Драїти підлогу».

А ось іще:

«Нерозумному відповідь дай за безумством його, щоб він в очах своїх не став мудрим. Нерозумному відповіді не давай за нерозум його, щоб і ти не став рівний йому¹. Вибрати щось одне».

Він також занотував таке:

«Волтер Вінчел² показав мені, що І. С. Бах, пишучи заупокійну месу, надівав чорні рукавички».

Герцог сам не знав, що думати про ті нотатки. Він робив їх, поступаючись миттєвому творчому збудженню, і часом

¹ З Книги приказок Соломонових 26, 5 і 4 (пер. Огієнка). — Тут і далі примітки перекладача.

² Блискучий американський радіожурналіст передвоєнних і повоєнних років, що уславився низкою суперечливих висловлювань.

підозрював, що це вияв симптомів розпаду особистості. Та його це не лякало. Лежачи на дивані в мебльованій кімнаті з кухонькою, що він винаймав на 17-й стрит, Мойсей іноді уявляв себе фабрикою з виробництва особистої історії, яку бачив від народження до смерті. Він звирявся з аркушем паперу:

«Не знаходжу виправдання».

Замислюючись над проминулим життям, Герцог усвідомлював, що він його змарнував — геть усе. Життя пішло, як кажуть, коту під хвіст. Але з огляду на невелику цінність змарнованого, не варто було й засмучуватись надміру. Лежачи на смердючому дивані, він подумки перебирав століття — дев'ятнадцяте, шістнадцяте, вісімнадцяте — і з останнього виловив афоризм, що припав йому до серця: «Смуток — це різновид лінощів, сер».

Лежачи долічерева, він підбивав підсумки. Розумний він чоловік чи дурень?

На сьогодні він либонь на розум не претендує.

Напевне були у нього свого часу сякі-такі здібності, але йому кортіло більше витати в хмарах, і кмітливіші пройди обійшли його в усьому. Що ще? Іще він почав лисіти. Рекламу «Експертів з лікування алопеції» він читав з перебільшеним скептицизмом людини, що відчайдушно бажає вірити. Експерти з алопеції... А він же був колись показним чоловіком. Зараз його обличчя було літописом ляпасів. Зрештою, він сам підставляв свою пику під ляпаси і сам додав сили тим, хто їх йому відважував. Це схилило його оцінити свій характер. Яка у нього вдача? Сучасна термінологія пропонує такі визначення: нарцисизм, мазохізм, анахронізм. У клінічних визначеннях: депресивний синдром — не найтяжча форма, і не маніакально-депресивний. Буває гірше. Якщо припустити, як усі зараз вважають, що людина — це хвора тварина, то чи не вийде, що він показово хвора тварина, винятково сліпа, феноменально zdegradovana?

Ні. А як щодо кмітливості? Його інтелект був би дієвішим, якби сам він мав агресивніший, параноїдальний характер, прагнення панувати. Він ревнивий, але йому бракує типового